
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

„A LÉTEZÉS BOTRÁNYA”

Nádas Péter: *Évkönyv*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989

Egy szuszra, megállás nélkül olvastam el Nádas Péter *Évkönyvét*, mit sem törődve a hónapok szerinti tagolással, s a végére érve akaratlanul is tíz évvel ezelőtti novellájának a címe jutott eszembe: Élveboncolás. Akaratlanul, mert felidézve az egykori szöveget, kiderült, hogy a néhai kijelentés: „A test védtelen és esendő. Létező”, kiegészül azzal: a lélek is. És már nem arról van szó, vajon a szavakkal történő ábrázolás képes-e visszaadni a világ valós látványát. Úgy tűnik, Nádas Péter végképp felvállalja nyelv és valóság, nyelv és gondolat szükségszerűen mitikus viszonyát, s nem hajlandó lemondani az ábrázolás évszázados lehetőségeiről sem. Emiatt legalábbis merésznek kell mondanunk. S mi másra vall az is, hogy a mai, posztmodernség után áhító írói-olvasói-kritikusi társadalomban kijelenti: „Néhány nap múltán, éjjel háromkor arra a szívzaggató sajnálkozásra ébredek föl, hogy ilyen excesszív szerelmi szenvedély sem önmagam, se egy másik emberi lény iránt, soha nem tombolt bennem úgy, mint ebben a Hajasban. Minden szégyenkezés nélkül sajnálhatom.” Vagyis hogy fiktív világ ide, fiktív világ oda, az irodalmi szöveget az ember, elismerve annak öntörvényűségét, mégsem csak a szövegvilágon belül maradva akarja értelmezni, hanem végső soron mégiscsak önmagára vonatkoztatja. S ilyen szempontból valóban élveboncolás az *Évkönyv*. Lelki, gondolati, önismereti viviszekció.

Persze túlzás lenne azt állítani, hogy Nádas Péter megrögzött realista, aki a szöveget „egy az egyben” a világ fiktív modelljének tartja, s nem szkeptikus az írással szemben. Csakhogy úgy tűnik, ő nem a szavak valóságfedezetében kételkedik elsősorban, hanem a valóság releváns rendezettségében. Nem az elbeszélésszöveg cselekményfragmentumai azok, amelyek háttérben megfejthetetlen, bonyolult összefüggérendszer hűződnak meg, hanem maga a világ a rejtett és rejtélyes szálak szövevénye. Ezzel kapcsolatban fogalmazza meg prózaírói ars poeticáját is: „Azóta se tudok megszabadulni a gondolattól, hogy a prózaírodalom az oksági gondolkodás cselédlánnyaként, kizárólag a megtörténnel foglalkozik, holott az életünkben óriási szerepet foglal el mindaz, ami nem történik meg. (...) amikor úgy érezzük, hogy most pedig valami egészen kivételes dolog történik velünk, csak éppen nem értjük, hogy miért, miért éppen most, miért nem mással, miért éppen velem, akkor tán olyan történések hatása alatt állunk, amelynek se a szereplőit, se az őket mozgató erőket nem ismerjük, holott ezek az idegen erők bennünk éreztetik a hatásukat, tehát megtörténnek. S így aztán a visszahatás átláthatatlan

rendszerén keresztül, mi is ugyanúgy hatunk ismeretlenekre, akik ezt szintén nem tudják mire vélni.

Olyan emberekről szeretnék egyetlen történetet írni, akik egyáltalán nem találkoztak egymással vagy csak igen felületesen ismerik egymást, és mégis alapvetően meghatározzák egymás sorsát. E rejtett és rejtélyes összefüggésrendszer a zárt elbeszélésben található meg magának a néki legkedvezőbb formát. A zárt, egymástól független, vagy éppen függőségben álló elbeszéléseket viszont egy olyan szerkezet hozhatná viszonylatokba, mely nem másban, mint a káoszban keresne magának mintát.” S rögtön mintegy szemlélteti is meghirdetett módszerét: elbeszélésbe kezd arról a fiatalemberről, akivel nap mint nap találkozik, ennél többet azonban nem tud róla. A történet elemei azonban természetesen elszakadnak mintájuktól, önálló életbe kezdenek, s az elbeszélés kereteiben, annak szerkezetében determináltakká – egyben ismerősekké – válnak, az ismeretlenség és titokzatosság pedig maga lesz a motíváltság, úgyhogy a novella ezúttal sem kerekedik mássá, mint „oksági” összefüggéseken alapuló zárt szerkezeté. Az elbeszélés győzelme ez az elmélet felett? A megtörténhető diadala a megtörtént fölött.

Pedig az *Évkönyv* már címében is a magánélet konkrét térben és időben lezajló krónikáját ígéri, ámde mindegyre kevés utalás történik. Ehelyett feljegyzéseket, elmefuttatásokat, leírásokat kapunk. És ragyogó kisesszéket. Régen tapasztaltam már, hogy egy eszszéíró ennyire egzisztenciálisan kötődjék a természethez vagy az őt körülvevő tárgyi világhoz, mint Nádas Péter például az autókról szólóban: „Nekem az autók elsősorban esztétikai problémát jelentenek. Nem illenek abba a képbe, amit a szemem látni kívánna. Dilettáns képződménynek, üres tákolmánynak látok minden gépkocsit, és nem értem, hogyan keveredtem közéjük. Túl anyagszerűek is ahhoz, hogy természetes módon anyagszerűek lehessenek. (...) Egy kerékjevesztett, félrebillent, szúvaktól átrágott, tyúkoktól lerondított, parasztudvar szegletébe taszított szekér látványa megindító, mert az én testem halála. A kibelezett autóknál nincsen undorítóbb látvány. A kibelezett autók dögtemetőjének nincsen természetes méltósága; nem enyészetükbe feledkezett tárgyak ezek, hanem kifingott eszmék üres dögei.” Amely olvasóját sem erőszakos intellektualizmusával, hanem egzisztenciálisan érinti meg. Emellett természetesen történeteket, karcokat, elbeszéléseket is találhatunk az *Évkönyv*-ben vélt vagy valós találkozásokról, véletlenszerű, de tudatosan megszerkesztett szituációkról, egyáltalán nem találomra egymás mellé kerülő, hanem választékossággal kiválasztott nyelvi fordulatokban megfogalmazva. S szinte észrevétlenül felejtjük a szerkezetet, a gyakran külsőséges, szervesen átvetető mondatokat, a történetmondás egyszerre mintha regénnyé szélesedne, a gyermek- és ifjúkor krónikájává, méghozzá azon a lírai, feszültségtől vibráló hangon, amelyen az *Emlékiratok könyvének* harmadik, kislíri korára emlékező narrátora szólal meg. Mindez tökéletes szcenikával előadva, a szituációk sorát drámaian vezetve fel a tetőfokra, előre- és visszatalálásokkal, szándékolt kitérő-leírásokkal és jól időzített késleltetésekkel, ráérősen kivárva, a végsőkig sűrítve. Hogy ezt a fonalat is elejtse, s egy újabbba, ha lehet, még elszántabba, elkeseredettebbe kezdjen. Kerete is van az utolsó fejezet elbeszélésének: egy megírott, de soha el nem küldött levél, amelyet ezennel felbontanak, tartalmazza a történetet öreg, régóta súlyos beteg barátjáról, akinek utolsó kívánsága, hogy újra láthassa régi barátját. A halálközelséget felfogni nem akaró, a szellemével a testén úrrá lenni nem tudó és az ezt megfigyelő, regisztráló, lereagáló ember polkijárása a történet, dermesztő, bénító tárgyilagossággal előadva. „Valamivel később

a véécés néni mordulása figyelmeztetett, hogy odabenn olyasmi történik, ami rám tartozik. (...) Vezetett, és nem máshová, a szívembe talált a hang. Egy csökönyösen toporzékoló, magára hagyatott kisleány fátyolos, tompa kiáltozása. Egyetlen tébolyultan ismételt szót a fülkébe zárva. Segíts, segíts, segíts. De nem háromszor ismételte vagy négyszer, hanem harmincháromszor vagy negyvennégyyszer, mintha ki tudja mióta mondaná, és semmi reménye nem lenne, hogy meghallhatom. Anyjában csalódott beteg gyermek beszél így. Mikor suttozás a kiáltozás, mikor a perc megmérhetetlen örökkévalóság a láztól. Amikor szétomlik az ágy, mikor nyirkos masszává lesz a dunyha, amikor sziklák omlanak ki a visszhangos csarnokká növekedett szoba falából.

Ha csak azt láttam volna, amit az ajtót kitarva láttam. Torkaszakadtából ordított.

Mért nem segítesz rajtam, a szentségit, ha kérelek.

Minden eshetőségre fölkészülhetünk, de arra, ami van, soha nem készülhetünk föl.

Ültében, hogy valamelyest eltakarja nyitott ölet, előre dőlt. A tartály vezetékéből permetező víz tócsába gyűlt a kövön. Elnyílt kézításkája e tócsában hevert, és ballonkabátjának lecsüngő szárnya is beelőgott. Ebben a lehetetlen helyzetben igyekezett leci-bálni a lábáról a lucskos harisnyanadrágot; a bugyival egyetlen csomóban tekeredett a bokája köré. Amitől viszont nem tudhatott fölállni, már csak azért sem, mert az egyik cipőjét már sikerült lerúgnia. Elé guggoltam, s miközben levettem és rendesen leraktam a másik cipőt a párja mellé, inkább olyan lett, akárha dulakodnánk itt a bűzben, a vízben, a vizeletben, mert dühében taposta a vállamat.” Humanista ez a szöveg, anélkül hogy humanitárius lenne. Etikus, anélkül hogy moralizáló lenne. Csak egy történet, arról, hogy „Állunk a trapézon, leng a hinta, merész szaltót vetünk, ügyesen kapjuk el egymás kezét a levegőben a közös fordulathoz, amikor ismeretlen tettesek kivonják alólunk a biztosító hálót és nem vagyunk sehová bekötözve.” Természetes mód konkrét és elvont, egyszerű és észrevétlenül egyetemes.

S az ember, bármennyire igyekszik is felülkerekedni a naiv olvasóra jellemző beleérzé-
zésen, nem vonhatja ki magát a szövegek hatása alól. Mi tagadás, átéli azt, ami a befoga-
dó művet gazdagító reakciójának, Arisztotelész óta azonban egyszerűen katarzisznak
neveztetik. S közben észre sem veszi, megint „rászedték”. Mert Nádas Péter nem azért ír,
hogy érdekes történetekkel múlassa időnket. Nem történeteket mond a történet ked-
véért. Pusztán rabul ejt bennünket azzal az „egyszerű jelenség”-gel, hogy „az ember
társai előtt megnyilvánul, de megnyilvánulásaival más, lehetséges, lényegesebb megnyil-
vánulásokat fed el”. A legfontosabb dolgokról beszél, kevesebbrel nem elégedhet meg: a
szerelemről, a „létezés botrányairól”, a szenvedésről, a kiszolgáltatottságról, s a végső-
ről, a legnagyobbbról: a halálról. S ami kibontakozik, kaleidoszkópszerűen kitarul előt-
tünk: szövegének totalitásában az élet teljessége.

TOLDI Éva